

Ծ. Իգօղլու փոքր քրդաբնակ գիւղի մօտ, Մելիտինէի արեւելեան կողմը, Եփրատայ եղերաց վերայ, Բաղլամ-սու Վտակին և Քէօ-միւրխան գիւղի քով, քարաժայռի մը վերայ, 6 ոտք բարձր և հինգ ոտք լայն, 40 ոտք բաւական լաւ մնացած:

Օրինակեց և հրատարակեց Միւհլրաի՝ Բերլինի Աշխարհագրական ընկերութեան ամսաթերթի մէջ Ա. (1840), էջ 70-75: Հրատարակեց նաև Գրոտեֆենդը՝ Լոնդրայի Ասոր-Եգիպտական Ընկերութեան Նախկին արձանագրութեան մէջ. Ա. (1845), էջ 125, և ն: Հրատարակեց և մեկնեց Մորզման (Թ. ԼԸ) և Պ. Սէյս (Թ. Ծ):

ԾԱ. սիւն Գ. Երեք կամ չորս հազարամեարը, Արճիշտ արեւելեան և Վանայ լճի հիւսիսային կողմը, ժայռի մը վերայ, որուն Գարադաշ, Սեքար կ'ըսեն և կամ Երլան-գաշ, Օձ-քար, գարերէ ի վեր այստեղ այրի մը մէջ բազմաթիւ օձեր բնակելուն համար. ժայռի հարաւային երեսի վերայ փորուած տախտակի մը վերայ, 3 1/2 մետր գրեթէ երկրէն բարձր: Տասն և մէկ տող, բաւական լաւ մնացած, քայ ի հինգերորդ և վեցերորդ տողերէն:

Օրինակեց և հրատարակեց Շուլց (Թ. ԾԱ): Օրինակեց նաև Դ. Հրմֆրի Սէն-դուիթ: Հրատարակեց և մեկնեց Մորզման (Թ. ԽԳ): Պ. Սէյս Թուազերը է ԾԱ, սիւն Գ:

ԾԱ. սիւն Ա. Նոյն տեղը, գրեթէ 150 քայլ աւելի գէպ ի արեւելք, նոյն բարձրութեամբ, ուրիշ տախտակի վերայ: Տասն և մէկ տող լաւ մնացած: Օրինակեց և հրատարակեց Շուլց (Թ. Խ): Հրատարակեց և մեկնեց Մորզման (Թ. ԽԲ): Պ. Սէյս Թուազրած է ԾԱ. սիւն Ա.:

ԾԲ. Մանակերտի, Գարադաշ (Սեքար) գիւղի մօտ ի Թօփրագ-Քիլիսէ, Վանայ հարկողմը: Թօփրագ-Քիլիսէ բարձրացած է Վանայ տաճարի մը կամ պալատի աւերակաց վերայ: Բաւական տարի է որ Սըր Աւստեն Հենրի Լէյթը գնած է 'ի Կ. Պօլիս շատ մը պղնձեայ առարկաներ, որք գտնուած են եղեր այս տեղէն: Այս առարկայից մէջ կային վահանի մը կտորներ, ծածկուած ցնորական պատկերներով և արձանագրութեամբ. 1880 տարւոյ ամսան Պ. Ռասամ ձեռնարկեց պեղումներ ընել 'ի Թօփրագ-Քիլիսէ և գըտաւ ուրիշ երկու վահաններ և վահանակներ, ամբողջ պղնձէ, յորոց մին ունէր արձանագրութիւն, ինչպէս նաև երկու վահաններն. այս ամենը այժմ կը պահուին բրիտանական Մուսէոնի մէջ:

Այս արձանագրութիւնքն առաջին անգամ հրատարակեց և մեկնեց Պ. Սէյս: Դրժ-բախտարար տեղ տեղ պակաս է, վահանաց ամբողջ կտորները չգտնուելուն պատճառով:

ԾԳ. Քարի մը վերայ որ գտնուել է յԱդամխան, Երանոս կամ Ձագ Հայարնակ գիւղի հիւսիսային կողմը, Սեան լճին կամ Գեղամայ ծովուն հարկ — արեւմ. կողմը. այժմ է Տփղիսու Մուսէոնին մէջ: Ինն տող, լաւ մնացած: Գտաւ, օրինակեց և հրատարակեց 1863 ին, Մետրոպ Վարդապետ Սմադտեան, Մոսկուայի Հանրապետ լրագրի մէջ: Հրատարակեց և մեկնեց Մորզման (Թ. ԽԵ): Լուսանկարեց և հրատարակեց Կովկասու Հնախօսական ընկերութիւնը. այս լուսանկարի վրայէն մեկնեց Պ. Սէյս: Հրատարակեց նաև Վ. Հ. Ղևնդ Այիշան:

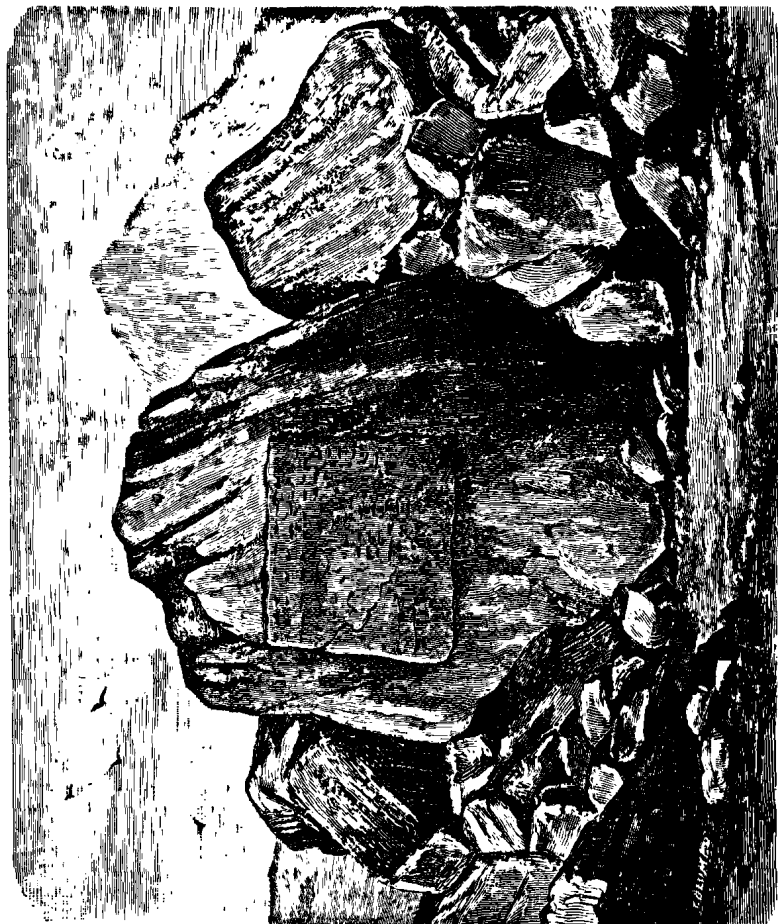
ԾԴ. Գտնուած յԱրմաւիր, Երասխայ

կարծես ամենէն նորա վերայ արձանագրութիւն եղած է: Պ. Սէյս կը համարի Թէ այս երեք տախտակներ կը կազմեն մի արձանագրութիւն երեք սիւնով. քայց այս երեքագրութիւն շարժառեւթեան երեւոյթ չունի:

1. Այս երկու արձանագրութեանց մէջ կայ մի այլ տախտակ, քայց այնպէս աւելուած որ

դաշտի մէջ Մեսրոպ Վարդապետ Սմբատեանի
ձեռքով. 13 տող. բաւական լաւ մնացած.
Հրատարակեց և մեկնեց Մարդման (Թ. ԽԸ).
Ծե. Օձաբերդ բլրոյն ստորոտը գտնուած
քարի մը վերայ կթանոց (Վանեվան) կամ

Ալաշալու գիւղի մօտ, Գեղամայ ծովու
հար — արեւել. կողմը. 17 տող. բաւական
աւելուած: Օրինակեց և Հրատարակեց Մես-
րոպ Վարդապետ Սմբատեան Մոսկուայի
Համբարաւոր Տիպոգրֆի լրագրի մէջ 1862 ին.

Բեռնաբանական Արմատի բլրոյ.

Հրատարակեց և մեկնեց Մարդման (Թ. ԽԸ).
Հրատարակեց նաև Հ. Վեռնի վ. Ալեքիան
ի Սիւսիան, էջ 62.

ԾԶ. Ուրմիոյ լճին հարաւային կողմը.
Լեռնանցքի մը մէջ 9300' բարձր, կապոյտ

սեան մը վերայ, զոր այլազգիք կը կոչեն Բե-
լի-Շիկ, կապոյտ Սիւսի, նոյն անուամբ կը
կոչնն նաև Լեռնանցքը. Բեռնաբանը դէպ ի
արեւելք կը նայի. 43 տող. շատ աւելուած.
Այս արձանագրութիւնը գտաւ Շուլց, բայց

իւր օրինակութիւնը մեզ հասած է: Ռալին
սըն զայս տեսաւ 1841ին. 1852ին խանդով
կաղապարեց և 1853ին սաոր օրինակ մը
թափեց. բայց դժբաղդաբար ճամբան կա-
ղապարը կոտորեցաւ: Ռալին կաղապար մ'ալ
չինեց Դ. Բլոյ և զրկեց Հալլէի գրեմանը-
կան արեւելեան ընկերութեան մատենադա-
րանին. այս ևս տեղը հոտաւ կոտորած: Պ.
Սէյս հրատարակեց և մեկնեց այս կարեոր
արձանագրութիւնը¹:

ԹԷ. Կնիթ Ռւրձանայ (Urzana) արքային
Մուսասիր (Musasir), Գտնուած տեղը ան-
ծանօթ, թերեւ յաւերակաց Նինուէի կամ
Դիւր-Սարիուքի: Աճմ կը պահուի Լա
Հայի Մուսէոնի մէջ: Արձանագրութիւնը
եօթը տող է, շարադրուած ասորերէն: Հրա-
տարակեց Dorow. Ի Die assyrische Keil-
schrift. pl. 4.

Cullimore. *Oriental cylinders* pl. XIX.
Nº. 140.

Lajard. *Culte de Mithra* pl. LXI. Nº. 9.
Ménant. *Les cylindres orientaux du Ca-
binet royal des médailles à La Haye*. Nº. 145.
Schröder. *Monatsbericht der Königl. A-
kad. d. Wissenschaften zu Berlin* 1879.

Lenormant. *Gazette archéologique*, 1879,
p. 250.

Sayce. *J. R. A. S. N. Ser.* XIV (1882)
p. 678.

ԹՐ. Աշրուտ-Դարգա (Aschruṭ-Darga)
բլրոյն զառիվայրի վերայ, Պագան (Pagan)
գլուղի և Սալախանէ աւանի արեւելեան կող-
մը. Քեապեր-սուի (Kiaper-Sou) հովտին
վերը, 2577 մետր ծովի մակերևութէն բարձր
Ժայռի խորշի մը մէջ փորուած, դրան ձևով:
Խորշի առջև կը գտնուի գաւթիկ մը, ուր
կ'ելնեն, նոյնպէս Ժայռի մէջ փորուած սան-
դղօք: Հինգ տող կրկնագիր տեսակէն:

Գտաւ 1863ին ուսուցիչն Վիւնը, կաղապա-
րեց և լուսանկարն հանեց, և Դ. Հ. Միւլ-
լէր սաոր վրայէն հրատարակեց և մեկնեց:
Այս արձանագրութիւնը և ուրիշ անծանօթ
անձ մը ևս օրինակեց և յաջորդաբար ձեռքէ
ձեռք անցաւ, նախ Տրապիզոնցի Հայ քահա-
նայի մը, յետոյ Պ. Պատկանեանի և հուսկ
Պ. Սէյսի, որ մեկնեց և հրատարակեց այս
օրինակի վրայէն Մուսէոնի մէջ (Յունիս
1886): Պ. Սէյս վերստին հրատարակեց յԱ-

սիական Օրագրի, Սեպտեմբ. արձանագրից վա-
նայ վերնագրով:

ԹԹ. Արմաւրայ բլրոյն վերայ, կարմիր
քարի բեկորի մը վերայ 11 տող, երկու ծա-
րերը աւրուած: Տողերը մէկմէկէ զատուած
են հորիզոնական գծերով: Գտաւ և օրինա-
կեց Մեսրոպ Եպ. Սմբատեան, Պ. Պատկա-
նեան այս օրինակութիւնը տուաւ Պ. Սէյսի,
որով վրայէն մեկնեց և հրատարակեց նախ
Մուսէոնի մէջ (1886) ապա յԱսիական Օրա-
գրի 1888ին:

Կ. Օրթանլուի² մէջ. ինն տող: Օրինակեց
Մեսրոպ Եպ. Սմբատեան. այս օրինակու-
թիւնը կարգալով Պատկանեան, զրկեց Պ.
Սէյսի: Հրատարակեց և մեկնեց Պ. Սէյս
նախ Մուսէոնի մէջ (1884, էջ 222 և հետ.)
յետոյ յԱսիական Օրագրի 1888ին:

ԿԱ. Ի Թալիման³, Շիրակայ մէջ. 14
տող լաւ մնացած: Գտաւ Ներսէս անուամբ
մէկը, և օրինակութիւն մը զրկեց Եպ. Սմբ-
ատեանի: Պ. Պատկանեանի ձեռքով այս
օրինակութիւնը ստացաւ Պ. Սէյս և հրա-
տարակեց և մեկնեց նախ Մուսէոնի մէջ
(1884) և յետոյ 1888ին յԱսիական Օ-
րագրի:

ԿԲ. Խոշարի հիւս. կողմը Աստուածաշինի
հովտի մը մէջ քարի մը վերայ. այս քարը
այժմ փոխադրուած է ի վան և կը գտնուի
Հայ Հնամանաթի մը մօտ. եօթը տող լաւ
մնացած: Կաղապարեց Դ. Պողակ, հրատա-
րակեց և մեկնեց Դ. Հ. Միւլլէր, Վիեննայի
գիտութեանց կայսերական Ակադեմիոյ թեր-
թին և ուրիշ թերթի մը մէջ 1885ին:

ԿԳ. Արմաւրայ աւերակաց մէջ բեկորի մը
վերայ տասուերկու տող: Գտաւ, օրինակեց
և հրատարակեց Եպ. Սմբատեան Ուրարտի
մէջ (Ղոյ. 1881): Դարձեալ հրատարակեց
Պատկանեան Մուսէոնի մէջ (1882): Հրա-
տարակեց և մեկնեց Պ. Սէյս, նախ Մու-
սէոնի մէջ (1883), և յետոյ յԱսիական Օ-
րագրի 1888ին:

ԿԴ. Ղոյն տեղը եօթը տողով քարի բե-
կորի մը վերայ: Գտաւ, օրինակեց և հրա-
տարակեց Մեսրոպ Եպ. Սմբատեան Ուրա-

2. Պ. Սէյս չի յայտնէր Օրթանլուի տեղը.
զա պէտք է լինի Գուգարաց Տաշիբ գաւառի
մէջ գտնուող Վարդանշու գիւղը, կամ ըստ կար-
ծեաց հեղինակի ցուցակին, Ալեքսանդրապոլի
արևմտ. — հար. կողմը գտնուող Վարդանշու:

3. Հեղինակը կըսէ. Չեմ գիտեր ստուգիւ
(Thauliān) Թալիմանի տեղը. կ'ենթադրեմ որ
Թալիման լինի ազաւաղութիւն Վանլիւսայի
(Ghanloudja) Անուրեանի վերայ, Ալեքսան-
դրապոլի հիւսւ. — արևմտեան կողմը:

1. Հ. Ղևնդ Վ. Ալեքան Իւր Հայոց Մե.
ծաց տեղագրութեան մէջ կը գրէ. «Այսպիսի
արձան կայ և ի մոռից նորին յայտում լեւրին
Բէլանտղայ, և Թուր յԱսորեստանայց կամ
Ի մերոյն Արամայ կանգնեալ, զի սա ճամնածայրց
Հայոց և Մարաց էին լեւրինքն»:

րատի մէջ (Նոյ. 1881), Գարձեալ Հրատարակեց Պատկանեան Մոսսկովնի մէջ (1882), Հրատարակեց և մեկնեց Պ. Սէյա, Կախ Մոսսկովնի մէջ (1883), և ապա յԱսիական Օրագրի 1888ին.

ԿԵ. Գանուեր է Արմաւուր բլրոյ վերայ. Սուրբ Նշանի մօտ, աղաւթներէ տող, լաւ մնացած:

Հրատարակեց լուսանկարի մը վրայէն Պ. Պատկանեան Մոսսկովնի մէջ, էջ 358 (1883), մեկնեց Պ. Սէյա:

ԿԶ. Դանդլու (Dandlu) բլրոյն վերայ Քա. բազմի մօտ: Պ. Սէյա կը կարծէ որ արձա. նագրութիւնը փոխադրուած լինի 'ի վանդ Էլմիածնի: Տառնուակ տող, լաւ տեղ աւ. րուած: Արային անգամ հրատարակեց և մեկնեց Դ. Հ. Միւլլեր 'ի Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Հտ. Ա:

ԿԷ. Այրարապոյ ճակարագ քաւառի Սուր. մասի վիճակի Ղազանձի կամ Գազանձի գիւղը, Երասխի աջ ափանց վերայ: Ճա.

Քեւտարձան Ղազանձի գիւղի մօտ.

փակ և բարձրակ սկաւառակի ձեռք քարի մը վերայ մէկ տող:

1. Այս բլրոյ վերայ կը յեւէ Հ. Ղե. ւոնդ վ. Ալեյան, (Այրարատ, էջ 151), ար. ձառագրութիւն մը սեւագոյն կոփածոյ քարի վերայ 13 տող, (արգեօք կէ թուագրեալն թէ ուրիշ, զոր գտաւ Մեսրոպ վ. Սմբատեան 1869ին և հրատարակեց Էլմիածնի Արարատ ամառաւոր մէջ: Այս քեւտարձան քարը զոր տեղացի բարեմիս ազգայնէ կը կոչեն Ս. Խոստարի Հանգստարան, իբր թէ այն տեղէն անցած միջոց Ս. Խոստարիքը նստեր է այս քարի վրայ և քիչ մը հանգիստ առեր է, նոյն վարդապետը յանձնեց որ փոխադրեն յԷլմիածնի, և տեղը կանգնեց մեծ խաչքար մը, հետեւեալ արձանագրու. թեամբ:

« Ի խոյսերոսքեան ամենայն Ռուսաց Ալեքսան.

Հրատարակեց Դ. Հ. Միւլլեր վերոյգրեալ հանդիսի մէջ: Նոյնը հրատարակեցին նաև Մեսրոպ Եպ. Սմբատեան և Հ. Ղեւոնդ վ. Ալեյան Այրարատ. էջ 126:

ԿԸ. Գտաւ Սմբատի Սմբատեան² եպիս.

ղոր Նիկոյանի, Հրամանա Տեառն Գեորգ Դ. Էպիսկոպոսի ամենայն Հայոց: Կանգնեցաւ Սուրբ Խաչ ի պաշտպանութիւն երկրի՝ վերականգն. րեամբ փոխ-թեմակալին Երեւանայ Նահանգի Մեսրոպ վարդապետի Սմբատեանց և աշխա. տակցութեան Մովսէս և Ստեփաննոս Գեան. նայից Արմաւիրեցոց. յամի Տեառն 1870 »:

2. Մեծ. Սմբատեան Արքեպիսկոպոսը, անցեալ տարւոյ Արարատ ամառքի վեցերորդ համարի մէջ հրատարակեց նոր արձանագրութիւն զ'այլ. նման Արմաւիր շրջակայքը գտնուած արձանա.

կողմերը 13 տող: Հրատարակեց և մեկնեց
Գ. Հ. Միլլէր, Նոյն հանդիսին մէջ:

ԱՆՏԻՊ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. Վանայ բերդի շրջակայում, վառագա-
նացի պատերազմի վերայ կան շատ բնականա-
բան արձանագրութեանց կտորներ: Եւ համ-
բնցի 7 հատ, բայց անտարախոյս դեռ ա-
նկի պէտք են լինել, ժամն զի բերդը այ-
ցեւած միջոցնիս այլևայլ զժառարութեանց
պատճառաւ խրատ արապ եղաւ իմ քննաւ-
թիւնս:

Բ. Վանայ ժայռին արեւելեան ծայրը,
Դավթէնի դրան ձախակողմը: Եւլց կ'ընէ
որ հոն տեսած է արձանագրութիւն մը, կամ
տախտակ մը այնպէս ջնրուած, որ չէ կա-
րողացեր զանազանել, թէ դա իւր վերայ
ունեցեր է արձանագրութիւն: Եւս կը յա-
ւելլու որ իրեն փտաւացուցած են, թէ այս
արձանագրութեան մօտ կայ եղբւր մի ուրիշ
ևս, բայց տուն մը շինուելով այնտեղ բոլո-
րովին անշայտացած է: Յետ ժամանակաց
այդ տուն կործանուեր է և այժմ կը տեսնուի
արձանագրութիւնը, որ կը պարունակէ գրե-
թէ երեսուն տող: Դժբաղդարար զայն լու-
սանկարելը անկարելի էր, և օրինակելու կամ
կադրապարելու համար, ոչ միջոց ունէինք, ոչ
ժամանակ:

Գ. Արդէն յիշեցի (տես թ. 101 - Եւսթ.)
Վանայ Ա. Պետրոս և Պօղոս եկեղեցւոյ մէջ:

Դ. Վանայ այգեստանեանց մէջ Բարեղ ա-
ղայի տունը: Երկանաքարի ձևով կ'ընէր և տա-
փարակ քարի մը շուրջը:

Ե. Եռանցի գիւղի մօտ Կարմուռ վանքի
մէջ. պարսպին ետեւի կողմը պատի մէջ ա-
զուցած երկու քարերու վերայ: Միոյն վերայ
գրուած է

Mi-na-es... Մի-նո-սա...

i-ni... ի-նի...

Միտին,

Khat-di-ni-da... Քաղ-դի-նի-գա...

1. 2. Կուէ՛ կամ քարէ սե տախտակի մը
վերայ. գրեթէ 15 հարիւրորդամբար երկայն
և եօթը կամ ութ լայն: Գ. Ռէնուդս ամե-

գրութեանց. այս արձանագրութիւնը կը բո-
վանդակէ 13 տող ամբողջ անգոյ մնացած, գե-
տուած է Երուսաղէմի շրջակայքում:

1. Եղագիր տեղագրական ծանօթութիւնը
ունած եմ յայլոց, զորս կը պաշէմ անգիտիս:
Երն. Հեղինակի:

րիկեան քարոզչի մօտ 'ի Վան': 14 տող ձմեռ
կողմն լաւ մնացած քաց 'ի վերի և վարի
կողմերէն որ քիչ մը աւերուած են: Սա է
կենդանեաց զանկ մը (արդեաց զոհելու հա-
մար): Եւ օրինակեցի այս տախտակը:

Ի. Վանցի Հայ մը, մեզ ցոյց տաւա հո-
ղեղէն անտիոյ մի մեծ քեղաւ, որոյ վերայ
կար արձանագրութեան տող մը. որ բաղկա-
ցած էր եօթը սեպան, գրերէ: Պորտ մի լաւ
լուսանկարն հանեցինք, զժառագարար կաղա-
պարը ճամբան արուեստաւ խօսի:

Բ. Տէյրիմէն-Քեօյի մէջ, որ գիւղ մ'է
Վարագ լեւան վերայ, Զորամուկէն վեր,
գրեթէ 12 հազարամետր Վանայ արեւելեան
կողմը. կ'ընէ և տախտակ քարի մը շուրջը:
Այս քարը հոս բերուած է հաւանօրէն Զո-
րամանից աներակներէն, ինչպէս նաև Նոյն
աւերակներէն գտնուած են Սիմոն Ֆէրմու-
լեանի այս քարի նման երկու քարերը:
Նոյն տեղ գտնուեր են նաև մի քանի նետեր
սլաքներ, զորս տեսանք Գ. Ռէնուդի մօտ:
Ի. Արտամէտ եղաք միջոցնիս, մեր ա-
ռաշնորգներն մեզ յայտնեցին որ կը գտնուի
արձանագրութիւն մը Եւսթիամի տունն տա-
նող ճամբա վերայ:

Ժ. Արձանագրութիւն թօնի գեղջ կամ
լաւ ևս Վէշիշ-Կեօյի, զոր հեռաւորութեանը
պատճառաւ չկարողացանք տեսնել:

ԺԱ. Յիւնիկոսներաց ջրապաշտ առաւելի
վերայ, Վանայ այգեստանեանց հիւսիս-արեւ-
ելի մէջ:

ԺԲ. Եռանցի գիւղի Կարմուռ վանքի
ջրապաշտ, ամանի մը մէջ, տակից ջուրը կը
լեւն վազէ:

ԺԳ. Ի Գարա-Գունուդ (Սե-Ջրուն),
Առչակ լճակի մօտ, 15. կամ 20. հազարա-
մետր Վանայ հիւս. արեւելեան կողմը, քա-
րէ տախտակի մը վերայ որ դրուած է կիկղե-
ցոյ աւանդատան խորանի վերայ:

ԺԴ. Ի Խաշար, բերդի դրան վերայ: Այս
արձանագրութիւնը մեզ շտեմանք, ինչպէս
նաև շին տեսած, այդ բերդը այցելող ուրիշ
ճանապարհորդք:

ԺԵ Աշտ-Դարգա բերդի դրան վերայ,
Քիւսմարոյ և Քեսայի գիւղերու մօտ, 4 ժամ
խոշորէն ձեռած, Պարսկաստանի կողմը: Ինձ
կը թուի որ այս Աշտ-Դարգա է Նոյն Աշ-
րուս-Դարգան որոյ վերայ նախ խոսեցանք
հրատարակուած և ծանօթ արձանագրու-
թեանց մէջ (թ. 101): Նայնպէս ԺԶ. թուոյ
մէջ յիշեցած բերդի դրան արձանագրութիւ-
նը, պէտք է լինի Վիւշի գտած քարտախ-
տակն: Այս արձանագրութիւնը ընդհանրա-

պէս կոչուած են դրոսեր. Հոս դարգա պարսկերէն բառն կը թարգմանուի դոսան, որով ըսելու է ՝ Աշտի-գրան արձանագրութիւն է :

ԺԶ. Այրի մը մէջ, 5 վայրկեան վերոյիշեալ թերթէն հետի, այրին և գրոյն ներքին կողմը շատ արձանագրութիւնք :

ԺԷ. Ի վարա-թանէ? (Isotā-Khanēh) Բաշագալի կողմը :

ԺԸ. Գործոք գիտի նոր եկեղեցոյն մէջ ՝ Մենք զուր տեղը գացինք հետազօտելու այս արձանագրութիւնը : Սակայն մանրակրկիտ կերպով քննեցինք գիւղը և մասնաւորաբար եկեղեցին և գերեզմանոցը : Այս Գործոթ կամ Գործոտ գիւղը հայաբնակ է, 6 կամ 7 ժամ բերկրիէն հեռու, գրեթէ Արծիւյ խորշին արևելեան կողմը, վանէն Արճէշ տանող ճանապարհի ալ կողմը :

ԺԹ. Ի Գուզէկ (Guzek) գիւղ, աշտիակ և կեղեցոյ մը մէջ, Գործոտէն ժամ ու կես հեռու :

Ի. Զրադաշի մը մէջ, Գործոտի մօտ :

ԻԱ. Մեծոփայ վանքին մէջ, 6 ժամ Աշտիէն հետի :

ԻԲ. Արծնաբերդ վանքը Արմիւրյ մօտ :

Ի Բաղնոց, վանայ լճի հիւսկողմը, Արձանակոյ օժանդակ վտակի մը լճօտի մէջ, դառա վանայ քարադիւղերէն մին Մեծ. Հայրն Դիւպլան չորս արձանագրութիւնք, որոց օրինակ մը իւր աղնուութեամբ հաճեցաւ ղըրկել ինձ : Ասոնք են :

ԻԳ. Բեկորի մը վերայ եօթը տող, որ խթնուած է սեան մը ասորոտը, եկեղեցի մօտեցող աղակողմը :

ԻԴ. Երկու երկանաքարի ձևով քարերու վերայ (0,30 բարձր, 0,80 տրամագծով), որք կը ծառայեն իբր խաբխի եկեղեցոյ դրան շրջանակաց :

ԻԵ. Եկեղեցի մօտեցող ձախակողմը, որմանկեան մէջ, սեան մը խաբխի վերայ մէկ տող, երկադիր տեսակէն :

ԻԶ. Սեան մը կտորի վերայ, մատրան մը մէջ ուր մեծաւնիք կը գրուին. Կարինէն գալով Ի Բաղնոց, գիւղի մի մօտից վերայ, Երկու կամ երեք տող :

ԻԷ. Փրեք. Ուալպու, իւր *The Ansurys* երկրորդ հատորին 152 երեսին մէջ, կը յիշէ արձանագրութիւն մը Բաղնոցի եկեղեցիէն դուրս սեան մը բլնի վերայ, որոյ մէկ օրինակը զրկած է Պ. Լեյբրդի :

ԻԸ. Կարնոյ մէջ Չմբերս ամերիկացի քարոզիչ, ինձ յայտնեց որ կը գտնուի արձանագրութիւն մը Ի Դէլիբարա, քանդակուած ժայռի վերայ, Թօփրազ-Պալէէն և Ալաշկերտէն Հասանալէ տանող ճամբու վերայ, Հովտի մը մէջ՝ հակից Լուրք կ'երթան Թափուկեաւ, յերասխա :

ԻԹ. Անտիպ արձանագրութեանց կարգէն պէտք է համարել նաև Կարնոյ արձանագրութիւնը, որոյ օրինակութիւնը, Մեծ. Միւթարեան Հարք Պարիսու Մուրատեան Վարժարանի, տունի Փռ. Լընրմանի :

Յ. Գ. — Յուցակս լինցնելս վերջ տեսայ որ Մորդանի Թ. Մ. արձանագրութիւնն չէ յիշատակուած Պ. Մէյքի գրոց մէջ : Ներհուն գերմանացին զայս կը նկարագրէ քանդակուած մարմարինն տախտակի մը վերայ, որ գտնուել է այրի մը մէջ ուրիշ մարմարիտի կտորներու, գործիներու թելորներու, անօթներու և այլ հին պղնձէ ամաններու հետ, Գարա-Դաշ, Սև-Փար գիւղի մօտ, Ոստանէ ոչ այնչափ հեռի, վանայ լին հարաւային ափունքը, երեք տող :

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՍԵՐԳՍԵՍԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱՑ

Այս արձանագրութիւնը քանդակուած է վանայ քարաժայռի հարաւային կողմը երեք իրարու մօտ տախտակաց վերայ, քանի կամ երեսուն մետր գետնէն բարձր : Երեք տախտակներն ունին առանձին առանձին 27 տող. տողերու լայնութիւնն անհասարար է : Երեքին արձանագրութիւնքն ևս նոյն են, առաջինը պարսկերէն, երկրորդը մարաց և երրորդը քարեկացոց լեզուով : Արձանագրութեան մեկնութիւնը կամ իմաստն է. — Որմիդդ մեծ Աստուած մի է. աստուածոց մէջ ամենէն մեծն է, նա աստեղծեց զմարդ, և անոր տուաւ երկնակութիւն : Զփերքէս թագաւոր ըրաւ. մի միայն թագաւոր քաղմութիւ թագաւորաց և տէր թագաց : Ես եմ փերքէս մեծ արքայ, արքայ արքայից, արքայ ազգաց և լեզուաց, արքայ այս մեծ երկրիս, որդի Աբիմենեան Դարեհ արքայի : Փերքէս արքայն կ'ըսէ. Դարեհ արքայ հայրն իմ, մեծ գործեր ըրաւ Որմիդդ պաշտպանութեամբ, և հրամայեց որ այս լեռան վերայ իրեն քանդակեն աւելի տախտակ մը՝ քան թէ պատկեր : Սակայն ասեմնէն արձանագրութիւն չի քանդակեցին : Յետոյ ես հրամայեցի քանդակել այս արձանագրութիւնը : Պաշտպանեցէ Որմիդդ և այլ ամենայն դէպ զիս, զթագաւորութիւն

իմ և զգործս իմ » : Օրինակեց և Հրատարակեց Շուշ (Թ. Ժ. ԺԱ) : Հրատարակեց նաև Սըր, 2, Ռալիսըն յՍխիսկեան (Ռազդի հտ. Ժ. էջ 334 Ե. Բորէի օրինակութենէ մը : Գաղղիացի հեղինակին հաւաքած և տեսած, Հրատարակուած և անտիպ արձանագրութիւնք ամբողջ այսչափ են, բայց հնախոյզք, օրէ յօր դեռ կը գտնեն ու պիտի

գտնեն բազմաթիւ ուրիշ նոր արձանագրութիւնք ալ, ուրիշ անթիւ հոսութեանց հետ մեր տեղիական աշխարհի աւերակաց միջէն : Երանի թէ, ազգային հնախոյզ և հաստէր անձինք ևս ամենայն միջոցներ ձեռքերնին ունենալով, կ'արեան դեռ թաքուն մնացած հոսութեանց՝ գէթ իրոք հաւաքածոյ մը ունենան :

ՍԿԶՐՈՒՆԲ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՌԱՔԱՅԵԱՆ ԲԱՆՔ ՆՇԱՆԱԿՈՐ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԱՑ

Ա

Ընդհանուր տեսութիւն դաստիարակութեան և կրթութեան վերայ.

1. — Դաստիարակեալ, խղճմտանքով դաստիարակեալ թէ որ դարձնենք աշխարհի մեր շուրջը՝ միայն ապականութիւն կը տեսնենք. ապականութիւն ընտանեկան ներքին բարեկարգութեան, ապականութիւն հասարակաց բարուց, ապականութիւն ընկերական հաստատութեանց :

Ուստիսին.

2. — Եթէ կ'ուզենք զմեզ փրկել, ընդգրկենք դաստիարակութիւնը. կամ, պակաս է անոր փաթիլով և կամ կորսուիլ : Մարդկային ընկերութեան զաղաթներն կ'ընան, ուրեմն հիմն խտիրած է. Եթէ կ'ուզենք որ չէնքր կանգուն մնայ, հիմը պէտք է նորոգենք : Դաստիարակութիւն, դաստիարակութիւն. ահա միակ օգտու դեղ ներկայ և ապագայ շարեաց դէմ, ահա փրկութեան խաբիսին :

Դիւպանդա.

3. — Որչափ անելի շարունակութիւն քաղաքացիական ընկերութեան փորձերը, այնքան անելի ռուսամիտ անձինք համոզուած կ'երեւին, թէ մարդկութեան ապագան կախումն ունի մանկութեան քրիստոնէական կրթութենէ :

4. — Կենդանի էակաց մէջ ամենէն անելի ընդունակ կատարելագործութեամբ մարդ է :

Այսինքն ամենէն անելի դաստիարակելու. մանաւանդ թէ միակ դաստիարակելին՝ բառին նիշդ սահմանին մէջ. և սակայն նոյն ինքն է միայն որ գաստիարակութեան պէտք ունի :

Բորբա.

5. — Մարդ անկեալ վիճակին մէջ ինչ է ներկայապէս : Մարդ տեսակ մը բաղադրեալ էակ է, մարմնացեալ հակագրութիւն մը, կենդանի պատերազմ : Յիշաւի պատեղազմ կայ իր ամէն էական մասանց մէջ, մարմնոյ և հոգւոյ, բանին և կրից, ամենէն անելի ազնուական խորհրդոց և ամենէն անելի հասարակ բերմանց :

Ինչ է դաստիարակութիւն. — մարդու բարոյական կատարելագործութիւնն է. յորում կրկին զօրութեանց դէմ կը պատերազմ. տարբեր բացատրութեամբ, բարոյն յաղթանակն է մարդկային բնութեան անարդ միտգանձեալն դէմ :

Դոֆին.

6. — Դաստիարակութիւնը պարզ և զործնական բան է, որ անելի խնամք քան սկզբունք, անելի սէր քան պատուէր կը պահանջէ :

Լոսանս.